

OB DEVETDESETLETNICI ČEŠKEGA PESNIKA PETRA BEZRUČA

Okrog Vladimira Vaška, kakor se v civilnem življenju imenuje avtor najpopularnejše češke pesniške zbirke »Slezské písně«, je že dolgo vse tiho. Petr Bezruč je s svojim delom že desetletja tako zaključen in nekako do kraja dognan, da je obstoj Vladimira Vaška postal zasebna zadeva, ki zanima samo ožji krog pesnikovih častilcev. Vladimír Vašek je storil vse, kar se je dalo, da bi ostal tako anonimen, kakor je bil tista leta, ko je napisal »Slezské písně«. Že pred vojno — živel je v Brnu — se je obdajal z zidom zasebnosti, ki ga je bilo težko prestopiti. Samo redkim je dovolil vstop v svoj zasebni svet. Nikdar ni bil prijatelj slave, ki je obdajala Petra Bezruča. Tako sta se upokojeni poštni uradnik Vladimír Vašek in pesnik Petr Bezruč ločila, kakor da bi mogla in morala vsaka poluta te osebnosti živeti zase. Spričo tega se človeška eksistenca Vladimira Vaška zlasti iz daljave skoraj ni več opazila. Šli smo skozi viharje zgodovine, padali so hrasti in skromni grmi, za visokimi valovi javnega življenja nisi mogel videti arhimedovskih krogov v obrežnem pesku. In v takem pesku človeške usode so se izgubljale tudi tihe stopinje Vladimira Vaška.

Devetdeset let. Minilo je štiriinpetdeset let, kar so izšle »Slezské písně«, ki so takrat obsegale enaintrideset naslovov. Petr Bezruč je dejansko ostal avtor ene same knjige; kar je izšlo mimo številnih novih izdaj »šleskih pesmi«, so malone sami bibliofilski tiski, ki združujejo njegove redke poznejše pesmi intimnega in regionalnega značaja. Samo »Stužkonoska modrá«, drobna zbirka pesmi z entomološkim simbolom, se po pomenu in značilnosti dviga nad te ljubiteljske izdaje, porojene iz bezručevskega kulta, ki mistru Vašku morda niti ni bil kaj dosti všeč. Toda njegovi častilci so skrbeli, da je bil vsak njegov stih nekje natisnjen. Čehom ni mogoče očitati, da bi zanemarjali svoje pesnike. Še v današnjih spremenjenih razmerah, ko so individualnosti trdno vključene v ritem kolektivnega razvoja, je ostala nekje prikupna sled tega, nekoč morda preglasnega »kulta mistrů«.

Če pravim, da so »Slezské písně« edina Bezručeva knjiga, moram brž pripomniti, da se je obseg te knjige v nekaj desetletjih podvojil. Bezruč, v nekih potezah češka inačica Walta Whitmana, je ravnal s svojo edino knjigo nekako tako kakor ameriški pesnik z »Leaves of grass«. Dostavljal jim je vedno nove pesmi, katerih tematična linija se v glavnem ni oddaljila od prvotnih poezij, ni zdrknila v čisto intimno liriko. Kakor pri Whitmanu, čutimo tudi pri Bezruču malone pomanjkanje osebno izpovednega elementa, ki je spiritus movens lirične ustvarjalnosti. Tako najdemo samo izven »šleskih pesmi« rahle erotične namige — pesmi o edini ljubezni, ki je nekoč pretresla srce in naglo minila. Vse drugo je objektivizirana lirika ali epika z izrazito množičnim patosom, krik sedemdeset tisočev Čehov, ki so se zdeli zapisani narodni smrti. Pri Těšinu.

Sedmdesát tisíc je nás
před Těšínem, před Těšínem.
Sto tisíc nás poněmčili,
sto tisíc nás popolštili,
v srdci pad mi svatý klid.

Když nás zbylo sedmdesát,
tisíců jen sedmdesát,
smíme žít?

To vprašanje: »Ali smemo živeti, ko nas je tako malo?«, zveni skozi vse »Sleske pesmi«. Vsa knjiga je odgovor nanj in le redkokdaj je pesnik živel za to, da odgovori na eno samo vprašanje. Toda to je v širšem smislu isto vprašanje, ki ga še danes stavijo velikim in močnim vsi mali narodi, vse narodnostne manjšine.

Konkretno pa je bila usoda češinskih Čehov samo ena izmed mnogih lokalnih in sicer slovanskega boja zoper germanizacijo — boja, ki je združeval domovinsko in jezikovno čustvovanje s socialnim odporom zoper bogato gospôdo, fevdalne aristokrate, kakor je bil markiz Gero (nadvojvoda Friderik) in kapitalistične magnate (Rotschild in Gutmann z Dunaja i. dr.). Podobno se je dogajalo na mnogih obmejnih postojankah v nekdanji Avstro-Ogrski, kjer je nemški etnični element prodiral v slovanske kraje in si osvajal gospodarske in politične pozicije v prid avstrijski buržoaziji. Bezručeva poezija v »Sleskih pesmih« je bila v vsej tedanji monarhiji najmočnejši, pesniško najpretresljivejši krik politično in socialno zatirane in izkoriščane slovanske množice. Samo po naključju je prišel ta krik izpod Bezkydov in le po pesnikovi volji je ohranil krajevno barvo. Odmeval pa je tudi pri nas; nobene češke pesniške zbirke niso naši praški študentje tako prebirali kakor Bezručovo. Leta 1919 je Fran Albrecht prevedel izbor iz nje (dve pesmi je prevedel O. Župančič), njeni razločni vplivi segajo pozneje v poezijo Srečka Kosovega in primorsko liriko Iga Grudna, nekoliko morda celo h Klopčiču. Bezruč je poleg Máche pri Slovencih najbolj znani češki pesnik.

»Slezské písně« so bile — prav kakor dobršen del poezije J. S. Macharja, pesnika, ki so ga tudi pri nas zelo cenili ali prevajali v krogu »Naših zapiskov«, »Svobodne misli« in v raznih študentskih krožkih pod praškim vplivom — izraz specifično češke zvrsti realizma. Njihova osnovna nota je nacionalna, protiaustrijska in protigermanska, njihova vsebina in tendenca tudi socialna. Toda za Bezručovo socialnostjo ni stala razredna zavest. Njegov pesniški boj zoper družbene krivice je bil preveč regionalen, preveč prežet z lokalno barvo in povezan z določenim narodnostnim položajem, da bi mogli videti v Bezruču tudi mednarodnega socialnega barda, čeprav je napisal vrsto udarnih motivov iz delavskega življenja. Po velikih revolucijah, kakor je bila oktobrska v Rusiji, po zgodovinskih spopadih med naprednim človeštvom in fašizmom, v razdobju svetovnozgodovinskih prevratov na vseh kontinentih in na pragu atomske dobe se nam zde Bezručevi, za nekdanje čase tako pretresljivi protesti nekam odmaknjeni in starosvetni. Avtor »Sleskih pesmi« je nedvomno imel izraziti talent za množičnega poeta, za glasnika velikih proletarskih gibanj, toda njegova miselnost se v bistvu ni povzdignila nad regionalne meje in ni presegla drame lokalnih spoprijemov med ponemčevalnim sistemom in izkoriščanim ljudstvom, ki brani svojo zemljo, svoj jezik, svojo narodnostno zavest, svoje delo, svojo pravico do življenja.

Tako so »Slezské písně«, ob svojem času nedvomno eden najmočnejših krikov anonimnega ljudstva zoper zatiralce in izkoriščevalce, obtičale na liniji regionalne poezije in izgubile tematično ost v tistem trenutku, ko so se spremenile razmere, ki so inspirirale Bezruča. Pesnik je sam občutil, kam je ta živa aktualnost privedla njegovo poezijo. Že leta 1910. je pisal nekemu

svojemu prijatelju v zvezi s »Šleskimi pesmimi«: »Takšno je bilo obličje moje dežele pred dvajsetimi leti, ko sem tam živel — od tega časa pa se je močno spremenilo. Pesmi so že anahronizem; ko sem letos hodil po Těšinskem, je bilo vse že drugače.«

Vzlic tematični zastarelosti pa Bezručeve »Slezské písňe« niso anahronistično delo, marveč živa knjiga češke poezije. Nekatere izmed njih so malone ponarodele. Vsaka generacija spoznava »Slezské písňe« v novi izdaji. Bezruč je mogel še doživeti dobo, ko bralci v čisto drugačni družbeni in gospodarski stvarnosti uživajo njegov lirizem na življenjskih podobah, ki so jim vsebinsko že tuje. Tudi v tem primeru se je pokazalo, da pesnika ne rešuje pred pozabo zgolj tematika pesmi, marveč predvsem umetniška in moralna moč njegove poetične besede. V Bezručevem pesniškem patosu je vendarle mnogo pristne človečnosti, iz njegovega protesta zoper krivice govori glas bridko preizkušeneega ljudstva, ki terja svobodo, pravico in resnico. Nekatere njegove epično — lirične pesmi (kakor n. pr. Maryška Magdónova, Kantor Halfar) so še ohranile svežino in prepričevalnost svoje dramatsko učinkujoče vsebine. Tipi renegatov, kakor je n. pr. Bernard Žar, so postali kar klasični in na vročih stikališčih dveh narodov še zmeraj niso izgubili prvotnega pomena. Tako je ob vsej siceršnji neaktualnosti Bezruča ostalo v njegovi poeziji dvoje prvin: njegov lirizem, stopnjevan od čisto individualnega izraza v množični krik zatiranih, od osebnega doživetja v epično objektivne podobe, in njegov humanizem, ki sicer podlega osebnemu pesimizmu, vendar tu in tam, zlasti v pesmih odpora, le vzplamti v iskriavo zavest globoke povezanosti vseh, ki se bojujejo za lepše, pravičnejše življenje.

Priznati pa je treba, da so to le iskre. Poet te vrste bi moral imeti ostrejši ideološki pogled na družbene pojave, ki so izzvali njegov protest. Bezruč ni bil niti mislec niti globok vernik kakršnega koli gibanja, njegovega pojmovanja narodnostnih in socialnih konfliktov ne gibljejo močne spoznave in ideje, marveč zagrenjena čustva. Vsa njegova bojevitá poezija sovpada časovno s pesnikovimi mladimi leti, ko je živel v Šleziji. Njegove bolj redke pesmi iz poznejšega časa opevajo pretežno moravske kraje; so nekaki pesniški pasteli, ki idilično združujejo pejzaž in razpoloženje.

V verzifikaciji je imel pesnik »Šleskih pesmi« sorodno metodo kakor pred njim Jan Neruda. Bezručev pesniški jezik je pobarvan z narečnimi besedami, lapidaren, ponekod morda nekoliko retoričen, v splošnem pa s svojimi daktilskimi in daktilskotrohejskimi verzi sproščen. Na stara leta je pesnik napravil neuspeš poskus, da bi dal svojim mladostnim verzom večjo »pravilnost«, toda pesmi, ki so tudi z morebitnimi napakami postale last vsega naroda, ni moči popravljati. Dozdevna pravilnost se je spremenila v suhoparnost, zato popravki niso obveljali.

V teh redkih primerih intimne lirike je nekdanjemu bardu zatiranih šlezijjskih Čehov, pesniku, ki se je sicer mizantropsko ogibal ljudi, najpogosteje zazvenela elegična nota. V svoji samoti je gojil rože melanholije. Že v pesmi »Kalina«, ki sodi med zadnje v »Šleskih pesmih«, pravi:

Kdys bude dobře hlavu na vždy k spánku,
bylino sličná potoků a hájů,
bez slova výčitky pod kořeny tvé skryti,
daleko lidí.

Tako se ne izpovedujejo resnični bojovníki, neuklonljivi brambovci zatiranih in nesrečnih. To je lírična govorica občutljivih in samotarskih duš, ki jih je samo prehodno razvnel plamen boja in odpóra, nato pa so se vdale resignaciji; čim večja je bila teža let, tem bolj je tak poet občutil breme samega sebe. Očitne sledove tega nam kaže tudi Bezručeva poezija, čeprav jo realizem in objektivizem še toliko ločita od drugih vrhov češkega lirizma.

B. Borko

O'NEILLOVO POSMRTNO IZROČILO

Panamski režiser José Quintero, ki si je po nekaj uspehlih režijah v New Yorku utrl pot na Broadway in je zdaj režiser in eden izmed ravnateljev gledališča Krog v kvadratu, si je že dolgo želel postaviti na oder katero izmed O'Neillovih dram. Toda kadarkoli je kdo povprašal pri dramatikovi vdovi, je prejel vselej isti odklonilni odgovor: Nobeno izmed O'Neillovih del se za zdaj še ne sme predvajati. Spomladi 1956 pa ga je gospa O'Neillova povabila k sebi in mu dovolila uprizoriti O'Neillovo delo »Ledar prihaja«. Quintero in njegovo gledališče sta se lotila te naloge z veliko pieteto in v nemo in uprizoritev je dosegla velik uspeh.

Ta čas je izšla v knjigi O'Neillova posmrtna drama »Dolgega dneva potovanje v noč«. Quintero jo je prebral in se navdušil zanjo. O'Neillovo vdovo so gledališča oblegala s ponudbami; ta pa se je znova odločila zaupati uprizoritev Quinteru in njegovim sodelavcem.

Ti so kajpa spet preživljali vznemirljivo obdobje, ko so oblikovali novo O'Neillovo dramo; in to dramo s čisto posebnim ozadjem in pomenom. Fredric March in Florence Eldridgeova sta zasedla vlogi očeta in matere, vlogo starejšega brata so zaupali Jasonu Robarsu, ki je po Quinterovem mišljenju eden najsijajnejših mladih ameriških igralcev; samo za mlajšega brata dolgo niso mogli najti primerne igralka. To je vloga samega mladega Eugena O'Neilla in preizkusili so pet sto mladih igralcev. Slednjič je po dveh avdicijah dobil vlogo neki mladenič z imenom Bradford Dillman.

»Delali smo štiri tedne v New Yorku,« pravi Quintero. »Delali smo zelo trdo, naporneje, kakor sem kdaj poprej delal in kakor sem kdaj videl delati kako gledališko družino. Navdihovalo nas je samo delo in navdihovali smo tudi drug drugega.«

Drama »Dolgega dneva potovanje v noč« je nato doživela tako pri publiku kot pri kritikih velikanski uspeh in ji za konec letošnje sezone obetajo vse nagrade in priznanja. Vendar to ni bila krstna predstava tega dela, ki je stopilo prvič pred oči sveta 10. februarja 1956 v Stockholmu, v Kraljevem dramskem gledališču, ki je bilo že od nekdaj priljubljena O'Neillova hiša. Delo, ki je izšlo tri leta po njegovi smrti in zveni kot dokončna beseda, ki jo je imel onkraj od smrti določene meje povedati o sebi največji ameriški dramatik, in kot poslednje, v lastni bolečini prekaljeno izročilo, pa je bilo napisano že leta 1941. Vendar je O'Neill sklenil, da ga za živa ne bo objavljalo, v oporoki pa je menda celo izrazil, da ne želi, da bi se predvajalo v Združenih državah. Avtorske pravice za tisk je vdova potem prepustila Yalski univerzi s pogojem, da se ima ves dobiček porabiti za povečanje že tako